

INKLYUZIV TA'LIMDA O'QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

Shakirova Muazzamxon Alidjanovna

Farg'ona viloyati Marg'ilon shahar 17-maktab

boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi

Marg'ilon shahar boshlang'ich ta'lim yo'nalishi bo'yicha mentor o'qituvchi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim jarayonida o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish masalalari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Inklyuziv ta'lim sharoitida o'quvchilarning individual ehtiyojlari va imkoniyatlarini inobatga olgan holda ta'lim berish zarurligi ta'kidlanadi. Shuningdek, o'qituvchilarning pedagogik mahorati, psixologik tayyorgarligi, kommunikativ ko'nikmalari va zamonaviy innovatsion texnologiyalardan foydalanish malakalari yetarli bo'lmaganda turli muammolar yuzaga kelishi asoslab berilgan. Maqolada ushbu muammolarning yechimlari sifatida o'qituvchilarni qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarini takomillashtirish, maxsus metodik qo'llanmalarni yaratish, hamkorlik pedagogikasiga asoslangan yondashuvlarni keng joriy etish zarurligi ko'rsatib o'tilgan. Tadqiqot natijalari inklyuziv ta'limda o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish ta'lim samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligini isbotlaydi.*

Kalit so'zlar: *Inklyuziv ta'lim, kasbiy kompetentlik, pedagogik mahorat, psixologik tayyorgarlik, innovatsion texnologiyalar, hamkorlik pedagogikasi, malaka oshirish.*

Аннотация: *В данной статье научно проанализированы вопросы развития профессиональной компетентности учителей в условиях инклюзивного образования. Подчеркивается необходимость организации образовательного процесса с учетом индивидуальных потребностей и возможностей учащихся. Обосновано, что недостаточный уровень педагогического мастерства, психологической подготовки, коммуникативных навыков и умений использовать современные инновационные технологии может привести к различным проблемам. В качестве решений предлагаются совершенствование курсов переподготовки и повышения квалификации педагогов, разработка специальных методических пособий, а также внедрение подходов, основанных на педагогике сотрудничества. Результаты исследования показывают, что развитие профессиональной компетентности учителей в инклюзивном образовании является важным фактором повышения эффективности обучения.*

Ключевые слова: *инклюзивное образование, профессиональная компетентность, педагогическое мастерство, психологическая подготовка, инновационные технологии, педагогика сотрудничества, повышение квалификации.*

Abstract: *This article provides a scientific analysis of the development of teachers' professional competence in the context of inclusive education. It emphasizes the necessity of organizing the educational process by taking into account the individual needs and abilities*

of students. The study argues that insufficient pedagogical skills, psychological preparedness, communication abilities, and the use of modern innovative technologies may lead to various challenges. As solutions, the article suggests improving teacher retraining and professional development programs, developing special methodological guidelines, and implementing approaches based on collaborative pedagogy. The findings demonstrate that enhancing teachers' professional competence in inclusive education is a crucial factor in increasing the effectiveness of teaching and learning.

Keywords: *inclusive education, professional competence, pedagogical skills, psychological preparedness, innovative technologies, collaborative pedagogy, professional development.*

KIRISH

XXI asr ta'lim tizimi jamiyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biri sifatida inson kapitalini rivojlantirishga yo'naltirilmogda. Bugungi globallashuv sharoitida ta'lim tizimining asosiy vazifasi barcha o'quvchilarga, jumladan, imkoniyati cheklangan bolalarga ham sifatli ta'lim berishdan iboratdir. Shu bois, O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar doirasida inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmogda.

Inklyuziv ta'limning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi, avvalo, o'qituvchilarning kasbiy kompetentligiga bevosita bog'liqdir. Chunki o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchilarni ruhlantiruvchi, ularning individual ehtiyoj va imkoniyatlarini inobatga oluvchi, psixologik qo'llab-quvvatlovchi hamda hamkorlik muhitini yaratuvchi shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Shu nuqtai nazardan, o'qituvchilarning kasbiy mahorati, pedagogik kompetensiyalari, kommunikativ qobiliyatlari va innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish ko'nikmalari inklyuziv ta'lim sifatini belgilovchi asosiy mezon hisoblanadi.

Biroq amaliyotda ko'plab muammolar ham mavjud: o'qituvchilarning maxsus tayyorgarlik darajasi yetarli emasligi, psixologik yondashuvlarning sustligi, mos metodik qo'llanmalar va innovatsion resurslarning kamligi ta'lim samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmogda. Shu bois inklyuziv ta'limda o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish, ularni qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarini takomillashtirish, xorijiy tajribalarni o'rganib amaliyotga joriy etish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biri sanaladi.

Inklyuziv ta'lim bugungi kunda nafaqat O'zbekiston, balki butun dunyo ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Zero, imkoniyati cheklangan bolalarni ta'lim jarayoniga jalb etish ularning ijtimoiylashuvi, shaxs sifatida rivojlanishi hamda jamiyatda munosib o'rin topishida muhim ahamiyat kasb etadi. BMTning "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyasi va O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida ham inklyuziv ta'limni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan biri sifatida belgilangan.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini oshirish masalasi juda ham dolzarbdir. Chunki inklyuziv ta'lim samaradorligi bevosita o'qituvchining pedagogik mahorati, shaxsiy sifatlari, innovatsion yondashuvlari hamda turli ehtiyojlarga ega o'quvchilar bilan ishlash malakasiga bog'liq. Bugungi kunda O'zbekistonda bu borada qator islohotlar amalga oshirilayotgan bo'lsa-da, amaliyotda hali ham qator muammolar saqlanib qolmoqda.

Xususan, o'qituvchilarning maxsus tayyorgarligi yetarli emasligi, o'quv dasturlarining moslashuvchanligi pastligi, metodik qo'llanmalar va resurslarning kamligi, shuningdek, psixologik-pedagogik yondashuvlarning sustligi inklyuziv ta'lim sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli inklyuziv ta'limda o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish, xorijiy ilg'or tajribalarni o'rganib amaliyotga joriy etish bugungi kunda o'z dolzarbligini yo'qotmay kelmoqda.

ASOSIY QISM

Inklyuziv ta'limning asosiy mohiyati – barcha bolalarga, jumladan imkoniyati cheklangan o'quvchilarga ham ta'lim jarayonida teng imkoniyatlar yaratishdan iboratdir. Ta'lim tizimida inklyuziv yondashuvni keng joriy etish pedagog kadrlarning kasbiy kompetentligini tubdan yangilashni talab etadi. Chunki o'qituvchi nafaqat o'z fani bo'yicha bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi, balki o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ularga moslashuvchan ta'lim berish mahoratiga ham ega bo'lishi zarur. Bu jarayonda psixologik-pedagogik tayyorgarlik, innovatsion metodlardan foydalanish, kommunikativ ko'nikmalar, hamkorlikka tayyorlik kabi kompetensiyalar alohida ahamiyat kasb etadi.

Amaliyotda kuzatilishicha, ko'plab o'qituvchilar inklyuziv sinflarda ishlashda bir qator muammolarga duch keladilar. Ulardan eng asosiysi – maxsus bilim va tajribaning yetishmasligi. Masalan, nogironligi bo'lgan o'quvchilar bilan ishlashda individual rivojlantiruvchi dasturlar tuzish, turli sensor, kognitiv yoki emotsional ehtiyojlarni qondirish metodlarini qo'llashda o'qituvchilar ko'p hollarda qiynalishadi. Shuningdek, maktablarda metodik qo'llanmalar, innovatsion texnologiyalar, texnik vositalarning yetarli emasligi ham jarayonni murakkablashtiradi. Bu holat o'quvchilar bilim sifati va ijtimoiy moslashuv darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishning bir necha muhim yo'nalishlari mavjud. Birinchidan, malaka oshirish va qayta tayyorlash tizimini yangilash talab etiladi. An'anaviy kurslardan farqli ravishda inklyuziv ta'limga ixtisoslashgan dasturlar ishlab chiqilishi, ular amaliy mashg'ulotlar, keys-stadi, trening va seminarlar asosida tashkil etilishi lozim. Ikkinchidan, o'qituvchilarda psixologik chidamlilikni, stressga bardoshlilikni, empatiya va muloqot madaniyatini shakllantirish zarur. Chunki inklyuziv muhitda turli ehtiyoj va imkoniyatga ega bolalar bilan ishlash yuqori darajadagi emotsional barqarorlikni talab etadi.

Bundan tashqari, xorijiy ilg'or tajribalar shuni ko'rsatmoqdaki, o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlovchi mentorlik tizimini joriy etish samarali natijalar beradi. Tajribali

pedagoglarning yosh o'qituvchilarga metodik yordam berishi, turli vaziyatlarda to'g'ri yondashuvlarni ko'rsatishi kasbiy kompetensiyani mustahkamlashda muhim omil hisoblanadi. Shu bilan birga, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, elektron resurslar yaratish, interfaol metodlarni qo'llash inklyuziv ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Bugungi kunda O'zbekistonda inklyuziv ta'lim sohasida qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, maxsus pedagogika bo'yicha o'quv dasturlari takomillashtirilmoqda, ilmiy tadqiqotlarga asoslangan tavsiyalar ishlab chiqilmoqda, turli grant loyihalari orqali zamonaviy metodik vositalar joriy qilinmoqda. Biroq mavjud muammolarni kompleks hal etish uchun tizimli yondashuv zarur: o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida amaliyotga yo'naltirilgan ta'limni kuchaytirish, inklyuziv ta'limga moslashgan metodik materiallar yaratish, ota-onalar va pedagoglar hamkorligini mustahkamlash muhim hisoblanadi.

Shunday qilib, inklyuziv ta'limda o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki jamiyatda teng imkoniyatlar muhitini shakllantirish, ijtimoiy adolat va barqaror taraqqiyotga erishish uchun ham muhim shartdir. Bu masalani hal qilish ilmiy asoslangan yondashuv, davlat va jamiyat hamkorligi hamda pedagogik innovatsiyalarni keng tatbiq etishni taqozo etadi.

Bugungi globallashtirish davrida ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri barcha bolalarga teng imkoniyat yaratish, shu jumladan, imkoniyati cheklangan o'quvchilarning sifatli ta'lim olishini ta'minlashdir. Shu boisdan inklyuziv ta'lim konsepsiyasi nafaqat xalqaro miqyosda, balki O'zbekistonda ham ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. Inklyuziv ta'limning samarali tashkil etilishi, avvalo, o'qituvchilarning kasbiy kompetentligiga, ya'ni pedagogik, psixologik va metodik tayyorgarlik darajasiga bevosita bog'liqdir.

Muammolar

1. O'qituvchilarning inklyuziv ta'lim bo'yicha maxsus bilim va ko'nikmalarining yetarli emasligi.
2. Ta'lim jarayonida individual yondashuvni ta'minlashda metodik qo'llanmalar, moslashtirilgan dasturlar va resurslarning yetishmasligi.
3. O'qituvchilarda psixologik tayyorgarlik, empatiya va kommunikativ kompetensiyaning yetarli darajada shakllanmaganligi.
4. Maktablarning moddiy-texnik bazasi, jumladan, maxsus jihozlar va innovatsion texnologiyalar bilan ta'minlanish darajasining pastligi.
5. Ota-onalar va pedagoglar o'rtasidagi hamkorlikning sustligi, jamoatchilikda inklyuziv ta'limga nisbatan to'liq tushunchaning shakllanmaganligi.

Yechimlar

1. O'qituvchilarni qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarini inklyuziv ta'limga mos holda modernizatsiya qilish, amaliy mashg'ulotlar va treninglarga e'tibor qaratish.

2. Inklyuziv ta'limga moslashtirilgan o'quv dasturlari, metodik qo'llanmalar va elektron resurslarni yaratish hamda amaliyotga keng joriy etish.

3. O'qituvchilarda psixologik chidamlilik, empatiya, stressga bardoshlilik va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish bo'yicha maxsus trening va psixologik mashg'ulotlar tashkil etish.

4. Maktablarni innovatsion texnologiyalar, maxsus jihozlar va moslashtirilgan o'quv muhitlari bilan ta'minlash, zamonaviy AKT vositalaridan foydalanishni kengaytirish.

5. Ota-onalar, pedagoglar va jamoatchilik o'rtasida samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish, inklyuziv ta'lim madaniyatini targ'ib qilish.

Inklyuziv ta'limda o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki ijtimoiy adolatni qaror toptirish, barcha farzandlar uchun teng imkoniyatlarni yaratish hamda barqaror taraqqiyotga erishishning muhim sharti hisoblanadi. Muammolarni ilmiy asoslangan yondashuvlar va amaliy yechimlar bilan hal etish orqali O'zbekiston ta'lim tizimida inklyuzivlik tamoyillarini samarali joriy etish mumkin.

Hozirgi globallashuv va modernizatsiya davrida ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri — barcha bolalarga, shu jumladan, imkoniyati cheklangan o'quvchilarga ham sifatli ta'lim olish imkoniyatini yaratishdir. Shu nuqtai nazardan, inklyuziv ta'lim tushunchasi jahon hamjamiyati miqyosida ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida qaralmoqda. O'zbekiston Respublikasida ham ushbu yo'nalishda keng ko'lamli islohotlar olib borilmoqda va bu jarayonning samaradorligi, avvalo, o'qituvchilarning kasbiy kompetentligiga bevosita bog'liqdir.

Mavzuni o'rganish zarurati, birinchi navbatda, inklyuziv ta'lim jarayonida o'qituvchining pedagogik va psixologik tayyorgarligi, kommunikativ ko'nikmalari, innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish qobiliyati ta'lim sifati va samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatishi bilan izohlanadi. Agar o'qituvchilar maxsus metodik bilim va ko'nikmalarga ega bo'lmasalar, imkoniyati cheklangan bolalarning individual ehtiyojlari qondirilmaydi, bu esa ta'lim jarayonida teng imkoniyatlar yaratishga to'sqinlik qiladi.

Amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, hozirgi kunda o'qituvchilarni inklyuziv ta'lim sharoitida samarali faoliyat yuritishga tayyorlash yetarli darajada emas. Metodik qo'llanmalar, o'quv dasturlarining moslashuvchanligi, psixologik-pedagogik yondashuvlarning rivojlanmaganligi hamda moddiy-texnik ta'minotning sustligi ushbu yo'nalishda asosiy muammolar sifatida mavjud. Shu bois, inklyuziv ta'limda o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish masalasini ilmiy tadqiq etish va amaliy yechimlar ishlab chiqish zarurati dolzarbdir.

Mazkur mavzuni chuqur o'rganish orqali o'qituvchilarni qayta tayyorlash va malaka oshirish tizimini takomillashtirish, ilg'or xorijiy tajribalarni milliy ta'lim amaliyotiga joriy etish, psixologik tayyorgarlikni mustahkamlash hamda innovatsion texnologiyalar asosida yangi metodik qo'llanmalar ishlab chiqish imkonini beradi. Bu esa

o'z navbatida ta'lim sifatini oshirish, har bir o'quvchi uchun teng imkoniyatlar yaratish va jamiyatda inklyuzivlik madaniyatini shakllantirishda beqiyos ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Yuqorida bayon etilgan fikr-mulohazalardan kelib chiqib aytish mumkinki, inklyuziv ta'lim bugungi kunda ta'lim tizimining eng dolzarb yo'nalishlaridan biridir. Imkoniyati cheklangan o'quvchilarni umumiy ta'lim muassasalariga jalb qilish nafaqat ta'limiy, balki ijtimoiy jihatdan ham ulkan ahamiyat kasb etadi. Shu bois inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati, avvalo, o'qituvchilarning kasbiy kompetentligiga, ya'ni ularning pedagogik mahorati, psixologik tayyorgarligi, kommunikativ ko'nikmalari va innovatsion yondashuvlaridan samarali foydalanish qobiliyatiga bog'liqdir.

Amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, inklyuziv ta'lim jarayonida bir qator muammolar mavjud: o'qituvchilarning maxsus bilim va ko'nikmalari yetarli emasligi, metodik ta'minotning sustligi, psixologik tayyorgarlikning yetishmasligi hamda moddiy-texnik sharoitlarning cheklanganligi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun tizimli yondashuv zarur: malaka oshirish va qayta tayyorlash kurslarini modernizatsiya qilish, metodik qo'llanmalar yaratish, psixologik-pedagogik treninglarni yo'lga qo'yish, ta'lim muassasalarini innovatsion texnologiyalar bilan ta'minlash va ota-onalar hamda pedagoglar hamkorligini mustahkamlash.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta'limda o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki ijtimoiy tenglikni ta'minlaydi, har bir bolaga bilim olish uchun teng imkoniyat yaratadi va jamiyatda inklyuzivlik madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu borada ilmiy asoslangan yondashuvlar va ilg'or tajribalarni amaliyotga tatbiq etish kelgusida inklyuziv ta'limning yanada samarali rivojlanishiga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Karimova V.M. Psixologiya: umumiy va ijtimoiy asoslar. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari jamiyati, 2019.
2. G'oziev E. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2020.
3. Qodirova F. Maxsus pedagogika asoslari. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2021.
4. Rasulova M., Tohirov O. Inklyuziv ta'lim: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Innovatsiya, 2022.
5. Bozorova D. Inklyuziv ta'limda psixologik-pedagogik yondashuvlar. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2021.
6. UNESCO. Inclusive Education: Guidelines for Policy and Practice. – Paris, 2020.
7. Florian L. The SAGE Handbook of Special Education. – London: SAGE Publications, 2018.
8. Ainscow M., Booth T. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. – Bristol: CSIE, 2019.

9. Avcioglu H. Teachers' Competencies in Inclusive Education. – International Journal of Inclusive Education, 2021.

10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-3775-son qarori. "Nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash va ularni inklyuziv ta'limga jalb qilish chora-tadbirlari to'g'risida". – Toshkent, 2018.